

Opponensi vélemény

Bodó Sándor: „A múzeumok története a dualizmus korában” című akadémiai doktori értekezéséről

Nem lenne méltányos, ha nem azzal a kijelentéssel kezdenénk a doktori disszertáció bírálatát, hogy Bodó Sándort, a szerzőt, egész élete, elméleti munkássága, gyakorlati tevékenysége, vezetői működése mind-mind a múzeumügyhöz, annak gyarapításához kötötték és kötik ma is. Így az opponensnek nem könnyű a dolga, hiszen a kiválóságot csak dicsérni illendő, igaz, ebbe is lehet bírálatot rejteni, de ez esetünkben nem változtat egy disszertáció, egy életút érdemein.

Előjáróban kell arról is szólnunk, hogy Bodó Sándor értekezésében hatalmas anyagot, rengeteg információt dolgozott fel. Ebből is adódik, hogy a munka nem a nagyközönségnek készült, inkább a beavatott szakembereknek. Ezt sajnálattal kell elfogadnunk, de azzal a reménnyel is számolva, hogy egy rövidített, önmegtartóztatóbb változat még könyvformában megjelenhet a Szerző tollából. Erre a közművelődésnek szüksége van, hiszen a magyar múzeumok európai beágyazottságú történetének ilyen szakszerű, új eredményeket hozó, az indulást, a kezdetet, a fejlődést és a kiteljesedést példákkal bemutató összefoglalása még nem készült el.

A beavatott, tudományos közönségnek szánt dolgozat, bizonyára a teljesség igénye miatt közkeletűnek tűnő megállapításokat is közöl. Így a múzeumok dualizmuskori történetét vállaló disszertáció régebbi korok kérdéseivel, a múzeum fogalmával, jelentésének alakulásával, az alapítókkal is foglalkozik. Ez önmagában nem baj, sőt hasznos információ, de azért feszegetheti a dolgozat kereteit. Sajátos módszertani megoldás Bodó Sándor részéről, hogy gyakran a múzeumüggyel kapcsolatos szereplőkkel ismerteti az intézmények helyzetét, működésüket és problémáikat. Erre alapot adnak az egykori hivatalos látogatások, a felügyelői, főfelügyelői szemlék és ennek írásos emlékei. Ezek pontos helyzetelemzést, esetleg szubjektív kritikát is tartalmaznak, de éppen ezért adnak eleven helyzetképet, ami a jelenlegi disszertáció esetében is hasznos és valós bemutatást biztosít.

Az egyik ilyen hiteles képet adó, Bodó Sándor által gyakran emlegetett szereplő Pulszky Ferenc, a korszak művelődéstörténetének kiemelkedő képviselője, aki 1869-től - 1894-ig a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója volt. Kinevezést kapott Pulszky a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelői posztjára is. E megbízás alapján járta az országot, és ismertette a múzeumok helyzetét. A disszertáció ebből közel két tucat esetet említ. Szó esik

Pulszky tudományos üléseken való szerepléséről is, ekkor készült jelentéseiről, és arról is, hogy tapasztalatai alapján gyakran állami, anyagi támogatást is szerzett a vidéki múzeumok számára. Joggal állapítja meg a disszertáció szerzője, hogy Pulszky 1874 óta viselt országos főfelügyelői tisztségének megfelelően nyomon követte, segítette a Magyar Nemzeti Múzeum mellett a magyarországi kisebb múzeumok alakulását, gyarapodását. Pulszky életét tehát szakmai tevékenysége nyomán ismerhetjük meg. Munkásságát nyomon követve a „Dualizmus” múzeumügyét, múzeumait, sőt gyakran azok berendezését is számba vehetjük. Sajátos, néha talán nehezen követhető bemutatási formája a szerzőnek, hogy mindent szinte egyszerre kíván megismertetni. Mindenesetre nem könnyű ez a komplex közlés, nem egyszerűsíti a szerző dolgát és az olvasóét sem. Ugyanakkor egyéni arculatot ad a kifejezés módjának.

A „felügyelő” múzeumi tevékenységéről szóló elemzés talán megérdemelné, hogy Pulszky rendkívül gazdag és változatos előéletéről is részletesebben szóljon az értekezés, hiszen Pulszky Ferenc korábban aktív politikus volt, államtitkár, jelentős külföldi utazások résztvevője. Emigráció után pedig Deák Ferenc híve, országgyűlési képviselő.

Mindez esetleg részletes kifejtést kívánna; és akkor általában az egész korszak társadalmáról, a kultúra, a művelődés helyzetéről is többet lehetne hallani. Érthetőbbé válna ezzel a művelődési intézmények alapjai megteremtésének igénye, lehetősége, a polgárosodás kibontakozásának hatása. A századfordulótól pedig a hazai kultúra minden eddiginél, gazdagabb és korszerűbb érvényesülése nyerne magyarázatot

A művelődés centruma a dualizmusban a főváros volt. Bodó Sándor ezzel szemben tudatosan helyezte figyelmét a vidéki múzeumokra, gyűjtőhelyekre. Ez nem kevés munkát és a források gondos elemzését követelte meg, amit a disszertáció pontosan bemutat.

Figyelemre méltó, hogy a gyűjtemények esetében a növekvő társadalmi érdeklődés kölcsönösen jelentkezik. Az arisztokrácia gyűjtő kedve, szenvedélye, a népi érdeklődés, a földből, a padlásról előkerült emlékek - más-más szintű -, de mégis hasonló kulturális értéke, a fejlődés alapozásánál és előrehaladásánál jelentős szerepet játszottak. A szervezeti keretek, az intézményi alapok kiépítése, az állami figyelem jelentkezése természetesen segítőleg hatott, és a szakszerűséget is egyre inkább biztosította. Ezek a gondolatok különböző formában, de végigvonulnak Bodó Sándor munkáján.

A szakszerűséget a múzeumi vezetőknél, a „múzeumöröknél” a korszak kulturális vezetői, a „Főfelügyelet” is elvárta. Ez nem kevés ember képzését, továbbképzését kívánta meg, hiszen számát (kb. 80.) és tartalmát tekintve is gyarapodott a múzeumok és az „alkalmazottak” részvétele.

Ilyen megfontolások alapján indult meg a múzeumi továbbképzés rendszere, aminek a disszertáció írója is nagy jelentőséget tulajdonít. Valóságghűen mutatja be Bodó Sándor, hogy kezdetben kevés volt a résztvevő. 1899-ben a Nemzeti Múzeumban indultak a továbbképző előadások 16 fővel. A tematikát tekintve az esetlegesség dominált a későbbiekben is. (Természetrajzi, numizmatikai, néprajzi, régészeti stb. előadások hangzottak el.) A Főfelügyelőség igyekezett ezen változtatni, hiszen elítélőleg hangoztatták, baj az, hogy jelenleg „a múzeumőrnek mindenhez kell érteni”. Ez pedig dilettantizmushoz vezet. Bodó Sándor is leírja, hogy volt olyan „régész”, akit a főfelügyelőség „dilettáns turkálónak” nevezett. Az értekezés írója ebből a kegyetlen iróniából kiindulva ismertette egy 1911-ben rendezendő régészeti tanfolyam előadás tervezetét, ami a szakmai igényeknek is megfelelt. (113.o.)

A továbbképzés esetében is említést nyer a Főfelügyelet szerepe. Ez visszatérő téma szinte a dolgozat egészénél. Tény, hogy a szervezet szerepe a fejlődést tekintve feltétlenül pozitív volt. A disszertáció olvasója néha mégis úgy érzi, hogy túlbürokratizált az irányítás és ez esetleg kritikát is érdemelne. Persze az is lehet, hogy itt csak egy kialakuló és működésre váró igazgatási mechanizmus természetes velejárójáról van szó.

Kiemelendő, új ismereteket adó része a disszertációnak a múzeumok gyűjtőterületeivel foglalkozó rész. Nem volt könnyű feladat az irányítás adatai alapján összefoglalóan szólni a gyűjteményekről, hiszen a 20. század elején „már közel 80 múzeum működött országszerte”. A dolgozat írója sikeresen oldja meg feladatát. Lényeges, hogy nem az egyszerű felsorolást választja, hanem „mozgásában”, a gyűjtés, a csere, a védelem, a vásárlás stb. közben mutatja be anyagát. Akár izgalmasnak is nevezhetnénk például a gyűjtőterületekért folytatott „küzdelmet”. A Főfelügyelőség békíteni próbált: „a múzeumok egyik hivatása az, hogy egymást kölcsönös szeretettel támogassák”- mondják. (137.o.) Ugyanakkor határozottan kijelentik „a debreceni múzeumnak gyűjtőterületéhez semmi esetre sem tartozik Hajdú megyén kívül más olyan terület - ha mindjárt szomszédos is -, amely más múzeum gyűjtőterületén fekszik”. (137.o.)

A gyűjtőmunkából – a dolgozat segítségével – következtetni lehet a gyűjteményekre is. Hallhatunk arról, hogy a vidéki múzeumok főleg régészeti és néprajzi tárgyakat gyűjtöttek, általában gyarapodott az iparművészeti jellegű emlékek gyűjtése. Részletezi Bodó Sándor a képzőművészeti gyűjteményeket, a külföldi vásárlást vagy cserét. Szó esik a természetrajzi gyűjteményekről: rovarokról, csigákról stb. Mindez arra utal, hogy a disszertáció teljes képet kívánt adni a múzeumokról, épületekről, gyűjteményekről, a mindennapi eredményekről,

vitákról, a felügyelet, a hivatalsszervezet munkájáról. Nagy vállalkozás ez, amelyben néha eltéved az olvasó, de végül egy maradandó összképet kap.

Az összképhez tartozik a nemzetiségi kérdés múzeumi érintettségének higgadt és valós kezelése; és végül a világháború felkavaró tragédiája. A háború elnyomta a múzsák hangját. A múzeumok is más feladatok elé kerültek. Az anyagi támogatás erősen csökkent a harcok elhúzódásával. Általában a kultúrára, a művelődésre kevesebb pénz jutott. A katonai behívások a személyzet csökkenésével jártak. A hadi igények mindennél előbbre valókká váltak. A fegyverzet érdekében még műtárgyakat is beolvasztottak. „Aranyat vasért” hangzott el a korábban elképzelhetetlen felhívás. A hadi betörések miatt a muzeális értékek mentése, esetleg elrejtése volt a feladat. A veszteségek, a kulturális javak, a területek elvesztésének rémképe egyre jobban kirajzolódott. 1917. szeptember 23-án a politikába beavatott ifjabb Andrassy Gyula, aki 1914-ben még „köszöntötte” a háborút a következőt jósolta meg: „Várható, hogy a békék új térképeket rajzolnak meg.” 1919-ben pedig a disszertáció már arról szól, hogy „Kassa városa véglegesen idegen imperium” alá kerül. Mindez a múzeumok számára is új „térképet” adott.

Befejezésül a disszertáció egészét végiggondolva megállapítható, hogy Bodó Sándor rendkívül nagy munkát végzett, amikor a vonatkozó források és szakirodalom kritikai feldolgozásával elkészítette „A múzeumok története Magyarországon a dualizmus korában” című akadémiai doktori értekezését. Témáját új eredményeket hozva, újszerűvé és hitelessé teszi kutatói forrásainak rendkívül nagy száma, a felhasználás, a megközelítés módja, a részletgazdagság, a szereplők megelevenítése, a múzeumi élet, a gyűjtés, a gyűjtemények bemutatása, a napi munka, az irányítás részletezése.

Mindezek alapján javaslom Bodó Sándor akadémiai doktori disszertációjának nyilvános vitáját és elfogadását.

Budapest, 2018. március 5.

Kardos József
a történelemtudomány doktora
(az MTA doktora)
professor emeritus